

Devetstoljetna nazočnost Zagrebačke biskupije, zagrebačkog biskupa i kaptola na hrvatskom tlu nije samo činjenica od važnosti za povijest Crkve na ovom području ili pak za jedan njegov dio. Crkva je i inače bila sveprisutna u ukupnom životu, materijalnom i duhovnom, no podaci o njezinoj djelatnosti osobito su značajni za razdoblja i događaje kada su ustanove državne vlasti i druge kroz koje se oblikovala politička volja i interesi bile onemogućene u djelovanju ili nisu ostavile znatnijega traga u dokumentima koji su nam dostupni. Crkva nam je, u ovom slučaju Zagrebačka biskupija, glavni, a često i jedini svjedok događaja koji su određivali život na području njezina djelovanja, pri čemu u prvi plan dolazi njezina izuzetna uloga u samim tim zbivanjima.

U ovom svesku Povijesnih spomenika objavljena je građa iz nekoliko hrvatskih i stranih arhiva: iz Kaptolskog arhiva u Zagrebu, Nadbiskupskog arhiva Zagreb, Arhiva Čazmanskog kaptola, Povijesnog arhiva Zagreb, Arhiva HAZU, Hrvatskog državnog arhiva, Mađarskog državnog arhiva i Vatikanskog tajnog arhiva. Vrijedno je napomenuti da je priređivač prilikom istraživanja u Vatikanskom tajnom arhivu ustanovio da je za vremensko razdoblje što ga obuhvaća ova knjiga u Hrvatskoj objavljeno tek deset posto građe ovog arhiva koja se odnosi na Zagrebačku biskupiju. Ovaj svezak započinja 1395. godinom, ali je priređivač kao prvi dokument donio ispravu s nadnevkom 31. prosinca 1394. godine da bi zaokružio biskupovanje Ivana Šipušskog

(1394-1397). Objavljeni dokumenti zatim obuhvaćaju pontifikat biskupa Eberharda (1397-1406. i 1410-1419) i Andrije Skolarija (1406-1410). Na kraju sveska nalaze se isprave za sedisvakancije zagrebačke biskupske stolice, do imenovanja Eberhardova nasljednika Ivana Albena. Uključeni su i dokumenti koji se odnose na područja koja u to vrijeme nisu bila u sastavu biskupije, a danas jesu. Isto tako, uvršteni su i relevantni dokumenti opatija i samostana koji su tada postojali na području biskupije (uglavnom se radi o ugaslim cistercitskim opatijama i doturnim samostanima pavlina). Priređivač se poslužio i publikacijama arhivske građe u kojima je već objavljeno nešto od građe koja ovamo pripada kao i drugim pomagalicama čiji popis donosi. Knjiga je opremljena kazalima imena osoba, mjesta i stvari te popisom svih isprava s kratkim registima na latinskom jeziku.

Josip Barbarić

ZAPISNIK OPĆINE OSIJEK -
TVRĐA OD 1770. DO 1786.
GODINE. Za tisak priredio dr.
Stjepan Sršan, izd. Sveučilište Jo-
sipa Jurja Strossmayera u Osijeku
i Historijski arhiv u Osijeku. Osi-
jek 1992, str. 467.

U seriji *Grada za povijest Osijeka i Slavonije*, u izdanju Sveučilišta Josip Juraj Strossmayer i Historijskog arhiva u Osijeku kao osmi svezak objavljen je zapisnik općine

Tvrđa za razdoblje 1770–1786. godine, do godine kada su ujedinjene tri dotada samostalne komorske općine: Tvrđa, Gornji Grad i Donji Grad. Kako su ranije već objavljene dvije knjige zapisnika općine Tvrđa koji kronološki pretihode ovima: *Najstariji zapisnik općine Osijek. Tvrđa od 1705–1746, Osijek 1965. i Zapisnik općine Osijek - Tvrđa od 1745–1770, Osijek 1987*, može se reći da je ovime pokriveno jedno razdoblje u djelovanju osječke gradske uprave i organizaciji vođenja gradskih poslova. U pozadini pravnih predmeta koji su se obavljali pred gradskim vijećem i usputnih obavijesti o činjenicama života gradske općine, njezinih stanovnika i nerijetkih stranaca nalazi se prepoznatljiv okvir koji odražava postojanost administrativnih, gospodarskih i socijalnih uvjeta, čini ih sumjerljivima po vrsti i opsegu kroz čitavo navedeno razdoblje i tako osigurava jedinstven horizont za njihovo tumačenje.

Zapisnik, pisan njemačkim jezikom i uzornom goticom, ako je suditi prema navodu priređivača i faksimilu jedne stranice izvornika koja, doduše, ne spada u ovo razdoblje, vodio je gradski pisar Karlo Libenski. On je "s vremena na vrijeme", prema redu održavanja sjednica gradskog vijeća, upisivao u knjigu predmete o kojima se raspravljalo i odluke koje je vijeće donijelo. Ponegdje je ipak načinio iznimku pa se tako pored upisa uvedenih uobičajenim "in sessione magistratuali", "in sessione plena ordinaria" i sl. pojavljuju i bilješke bez naznake održavanja sjednice ili s verbalnom

potvrdom da su unijete u zapisnik "in congressu privato" ili "in privato extra sessionem". O vremenskim i drugim uvjetima koji se kriju iza opaske o povremenom upisivanju, koju je Libenski stavio na početku zapisnika, dalje nismo obaviješteni. Priređivač se nije izjasnio o tome da li izolirane slučajeve odstupanja od kronološkog poretka treba razumjeti kao posljedicu naknadnog unošenja iza već postojećeg zapisa o istom predmetu ili samo kao odgođeno bilježenje izvršene radnje, premda oblik teksta najčešće potvrđuje ovo drugo. Do redigiranja teksta od strane pisara je svakako dolazilo prilikom upisivanja predmeta u zapisnik, ali nije sasvim providan odnos prema tijeku postupka u jednom predmetu, iako se uz zapise u pravilu ne nalaze upute na ranije ili kasnije rješavanje u istoj stvari. U svakom slučaju, pisar je pojedinačni pravni čin smatrao jedinstvenim i zaključenim, bez obzira na to da li o istom predmetu ima i drugih upisa. Uz to, već je i sam čin odgađanja ostavio traga na tekstu budući da je on dovoljno neformaliziran da to dopusti. Libenski se nije smatrao obveznim da sistematizira tekst prema pretpostavljenim obrascima za pojedine vrste predmeta, opskrbljenima odgovarajućim sintagmama i načinima njihove organizacije. Vrlo često je sklon tomu da ono što treba zapisati ispriča ili prepriča - ponekad i u obliku izdvojene bilješke - dopušta da se pisar, koji nema razloga da bude prisutan u svome zapisu kao njegov tvorac, već prije kao svojevrсна pravna ustanova, preobrazi u pripovjedača i neuobičajeno slobodno iznosi

sadržaj svoga predmeta. Zato duljina u načelu istovrsnih zapisa oscilira, njihov tekst može biti različit, ne samo u izrazima, nego i u ukupnoj organizaciji. U tom smislu ovi zapisnici dosta zaostaju za istima drugih gradova sjeverne Hrvatske gdje je oblik teksta često toliko standardiziran i očišćen od nebitnih pojedivosti da osim nužnih elemenata pravnog postupka daju vrlo malo drugih podataka. To je ujedno i razlog da se ovaj "zaostatak" na drugi način pokazuje kao prednost osječkih zapisnika. Libenski u načelu nije ničim prisiljen da toliko strogo nadzire svoj upis, tako da mu ostaje dovoljno slobode da zabilježi i ono što smatra važnim za predmet, vezano neposredno uz samo izvršenje pravnog čina, a ne da tek konstatira da je ovaj u odgovarajućem obliku izvršen, što je najčešći slučaj kod ovakvog gradiva. U izvjesnom smislu, prisvojio je pravo da sam ocijeni važnost okolnosti i iskaza koji su se pojavili uz pravni čin, pa tako omogućuje propuštanje informacija koje bi inače ostale prikrivene jer za njih nije predviđeno mjesto u pretpostavljenom općem obliku zapisa za tu vrstu postupka. Ipak, lišeni mogućnosti da komentiramo uvjete oblikovanja ovakvog zapisa, skrećemo pažnju tek na njihovu brojnost koja ih čini tipičnima za ovu knjigu zapisnika.

O formalno-pravnom značenju zapisnika izjašnjava se već sam Libenski u opisnom naslovu na početku knjige: to su "bey hiesigen Stadtrath angebrachte Vorfällenheiten und hierüber gerichtlich geschöpfte Decisiones". To se sadržajno,

dakako, odnosi na sve poslove koji su bili u nadležnosti gradske uprave. Iako bi za njihovu potpunu procjenu bilo potrebno odrediti pravni i stvarni položaj gradske uprave u odnosu na druga upravna tijela i nositelje vlasti - ovdje je to prije svega komora - za okvirnu predodžbu bit će dovoljan i uvid u sadržaj predmeta upisanih u zapisnik. Najveći broj predmeta odnosi se na funkciju pružanja sigurnosti sudionicima u pravnom činu, ako su izvršeni pred gradskim vijećem. Tu ulogu može preuzeti i sam zapisnik o čemu svjedoče upisi "in privato". Upadljiva je šarolikost poslova koje građani sklapaju međusobno, sa strancima ili sa samom gradskom općinom, a kasnije često postaju predmetom spora. Najveći dio, razumljivo, čine ugovori i sporovi oko imovine, pokretne i nepokretne, nasljedstva, ali i pojedinih prava na kojima se temeljila egzistencija pojedinaca. Vrlo su razgranati poslovi s novcem i poduzetništvom čiji je nositelj očito vrlo snažan sloj obrtnika. Neobično je visok udio zapisa o njihovim poslovnim transakcijama koje često prelaze granice gradske općine, pa i bliže okoline, i otkrivaju žive veze sa susjednim, ali i udaljenijim krajevima Slavonije i Ugarske, s Austrijom, Češkom i dr. i svjedoče o integritetu osječke trgovine i obrta u ukupne gospodarske prilike u monarhiji. U tom smislu Osijek ne treba smatrati neprivačnim provincijskim središtem. Naprotiv, vrlo je velik broj stranaca koji dolazi iz čitave monarhije vođeni nekim svojim poslom ili željom da se ovdje trajno nastane. Takva gospodarska aktivnost na koju

upućuju ovi zapisnici, učinila je grad privlačnim i za druge slojeve stanovništva. Aktivnost stranaca i novopečenih građana, pridošlica iz bliže ili dalje okolice, na svim područjima, a osobito u kršenju zakona, gotovo da nadmašuje udio onih koji nisu takvima označeni. Nasuprot tomu, naročito je simptomatičan razmjerno malen udio trgovanja nekretninama: njega gotovo da i nema ako nije dio neke šire transakcije. To može biti posljedica dviju stvari: ili je doista bila uspostavljena takva struktura stanovništva i privredivanja da su prevladavali obrtnički, novčarski i sl. poslovi, ili je u zapisnik unošeno i ono što je inače bilo prešućivano, odnosno nije se smatralo potrebnim da se na ovakav način zabilježi, što treba imati na umu kada se prosuđuje vrijednost zapisnika. Vrlo široko područje životne stvarnosti o kojem on svjedoči posredno govori ne samo o opsegu djelovanja gradskog vijeća, nego i o "dubini" njegova uplitanja u svakodnevicu. Pored ove najvažnije skupine predmeta brojni su i drugi: prednjače sudski postupci protiv počinitelja kaznenih djela, u prvom redu sitnih krađa, nasilja, ali i verbalnog delikta, skitnje i sl, uz znatan udio pridošlica. Treće, gradsko vijeće upravlja gradskim poslovima i imovinom, brine o pitanjima koja se tiču gradnje, prometa, zdravstva, javnih ustanova, općih uvjeta života u gradu i sl. U tom smislu gradska se uprava pojavljuje kao poduzetnik i znatno utječe na gospodarski život grada. S jedne strane u okviru svojih upravnih nadležnosti donosi mjere i pojedinačne

odluke kojima dopušta ili potiče određene aktivnosti, a s druge i sama raspoložujući gradskom imovinom i sredstvima ulazi u poslove radi povećanja gradskih prihoda, ali još češće i radi unapređenja života u gradu. Brojni zakupi poslovnog prostora, ugovori o prenošenju prava na pojedine gospodarske aktivnosti i ulaganja u uređenje grada i podizanje ili obnovu potrebnih objekata govore ne samo o brizi koju poglavarstvo posvećuje kakvoći života, nego i o ciljanom utjecaju koji je imalo, samostalno ili kao izvršitelj naloga komore, na ukupan razvitak gradske općine.

Tekst zapisnika priređivač donosi držeći se izvornika, uz stanovite, uglavnom dosljedno provedene prilagodbe suvremenom pravopisu. Drugih osobitosti ili nije bilo, ili su prešućene. Tekst je očito prenesen u cjelini onako kako je zatečen u izvorniku, bez isticanja ili izdvajanja pojedinih sjednica poglavarstva ili, što bi bilo korisnije, predmeta rasprave ili odluke. Tako se predmeti koji ne počinju uobičajenim uvodnim izrazima skrivaju iza prethodnih, kao duži ili kraći odlomci, te je za njihovu identifikaciju potrebno čitati zapisnike manje-više u cjelini, što istraživaču može prilično otežati posao. Budući da predmeti nisu istaknuti, nije moglo biti niti regista ili drugih naputaka o sadržaju. Kratki predgovor, doduše, skreće pažnju na neke teme, ali je više ilustrativan. Tko ne želi pročitati sve da bi našao ono što traži, može se osloniti na kazalo, no ono samo djelomično nadoknađuje ovaj nedostatak, pod uvjetom da interes istraživača ne prelazi razinu

opisa koju nude pojedine, inače dobro odabrane natuknice.

Jozo Ivanović

I DIARI DEL CARDINALE
ERMENEGILDO PELLEGRINETTI 1916-1922, Terzo Natalini; Città del Vaticano. Archivio Vaticano 1994. Collectanea Archivi Vaticani 35, str. 332.

U seriji "Collectanea Archivi Vaticani" objavljena je prva knjiga *Dnevnika kardinala Ermenegildo Pellegrinetti* za godine 1916-1922. E. Pellegrinetti (Rođen u mjestu Fondi u pokrajini Lucca 27. ožujka 1876. a umro u Rimu 29. ožujka 1943). Od značajnih službi koje je obavljao navodimo da je bio dušobrižnik slovenskih izbjeglica u godini 1915-1916, zatim je od 1916-1918. unovačen u vojsku. S mons. Achilleom Ratti, budućim Pijom XI, odlazi u Poljsku 1918. i ondje radi u Apostolskoj nuncijaturi do 1922. kada je u srpnju imenovan nuncijem u Beogradu i na toj službi ostao sve do 1937. Pijo XI. imenovao ga je kardinalom te od 1937. godine do svoje smrti djeluje kao kardinal u Rimu. Kratki opis životnoga puta kardinala Pellegrinettija pokazuje i značenje koje ima njegov Dnevnik. Kao apostolski nuncij u Beogradu osobito je značajna njegova uloga u pripremi konkordata. Završavajući svoje službovanje kao apostolski nuncij zapisao je nakon prelaska granice: "6. prosinca 1937. I

tako pređoh granicu nakon 15 godina i 5 mjeseci. Poslanje dugo, ispunjeno zgodama i nezgodama i brigama i mukama, s rijetkim oazama radosti, u beogradskoj sredini gdje dah Bizanta stvara ogradu nepovjerenja, ako ne i duboke i nepomirljive mržnje. Koliko njih živih, koliko mrtvih su mi u srcu! U međuvremenu sam ostario. A sada sam kardinal. Kao da to nije istina. Ali Jugoslavija sa svime što sam učinio i trpio uvijek će mi ostati u duši. Osjećam da odlazeći velik dio mene je ondje pokopan...".

Dnevnici kardinala Pellegrinettija čuvaju se u Tajnom Vatikanskom arhivu, označeni brojevima 1 do 21, kojima je naprijed stavljen jedan sveščić bez broja. Ti dnevnici opisuju život njihova autora u razdoblju od 1916. do 1943.

U ovoj knjizi objavljeno je prvih osam sveščića, i to od 1916. do 1922. u kojima je opisano ratno razdoblje (1916-1918), diplomatska služba u Poljskoj (1918-1922) i početak službovanja u Nuncijaturi u Beogradu u prvih pet mjeseci. Na Pellegrinettijevo službovanje u Beogradu odnose se i sveščići broj 9 do 16.

Pellegrinetti je revno svaki dan bilježio svoje susrete, putovanja i pothvate kao apostolski nuncij. Već i ovaj prvi dio njegova dnevnika s opisom pet prvih mjeseci rada u Beogradu daje izuzetno vrijedne podatke o njegovim susretima s katoličkim biskupima, o vatikanskoj politici prema Srbiji, imenovanju biskupa i drugim pitanjima koja mogu unijeti više svjetla u proučavanje toga razdoblja.